

UD 808.62-55 : 808.63
Pregledni članak
Primljen 1. XII. 1997.
Prihvaćen za tisak 15. VI. 1998.

Marija Jež
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Znanstvenoraziskovalni center
Slovenske akademije znanosti in umetnosti
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana

PRIMERJALNA ANALIZA SODOBNIH BESEDOTVORNIH PRINCIPOV V SLOVENŠČINI IN HRVAŠČINI

V članku so obravnavana priponska obrazila za tvorbo izpeljank z besedotvornim pomenom *vršilca dejanja* in sicer primerjalno med hrvaškim in slovenskim jezikom; predstavljena so z besedotvornega in pomenškega stališča ter s stališča tvornosti in rabe.

1. Uvod

1.1. Besedotvorje je ena temeljnih jezikoslovnih disciplin, ki je v zadnjih desetletjih v slavističnih študijah deležna še prav posebne pozornosti. Vse večje potrebe po novem besedju, zlasti na področju strokovnega jezika, zahtevajo izdelano besedotvorno teorijo. Njeni izsledki so pomembni tudi za leksikografijo, posebej takrat, kadar se je treba odločati o tem, kaj sprejeti v slovar in kaj ne. Odločujočega pomena pri izbiri je seveda raba v živem jeziku. Ob več sopomenkah, tvorjenih z različnimi obrazili (npr. *kazalnik*, *kazalec*, *pokazatelj*), pa je nujno treba upoštevati tudi besedotvorna merila: tvornost posameznih besedotvornih morfemov, njihovo pomensko uvrstitev, eno- ali večvalentnost ter družljivost z glagolskimi, samostalniškimi, pridevniškimi in drugimi besedotvornimi podstavami.

1.2. Vsebina naslednjega prispevka je primerjalna analiza tvorjenk s pomenom *vršilca dejanja* (*nomina agentis*) v slovenščini in hrvaščini¹. Temelji na pregledu stanja, kakršno se glede njih izkazuje v približno stoletnem obdobju od Pleteršnikovega slovensko-nemškega slovarja (1894–1895) do Slovarja

---

¹ Za sodobno stanje v hrvaščini sta upoštevani predvsem deli Babića 1977 i 1986, za zgodovinsko pa Malić 1995.

slovenskega knjižnega jezika v drugi izdaji (1995). Posebej je izpostavljen časovni vidik: Namen študije je, odgovoriti na vprašanja o tem, raba katerih priponskih obrazil v obdobju stotih let narašča in katerih upada, katera so v tem času odmrla oz. so netvorna, katera so se na novo pojavila in kakšna je njihova tvornost.²

V tem referatu so predstavljeni le najpogosteje rabljeni besedotvorni morfemi in tudi od teh samo tisti, ki so hkrati primerljivi z ustreznimi hrvaškimi: *-ec, -alec, -ilec, -ač, -telj, -nik, -ar* in *-ator*.

1.3. Neposredna primerjava med obrazilno tvorbo v hrvaškem in slovenskem jeziku ni mogoča, ker jezikoslovna literatura obeh jezikov ne temelji na enakih izhodiščih. Za primer le dvoje razhajanj: Že pri pojmovanju termina *nomina agentis* so opazne večje razlike. Babić vključuje vanj poleg živih bitij tudi stvari; pri tem se sklicuje na Marouzeauja, Springhettija in Pei-Gaynorja. Zadnjega citira: vršilec dejanja je »osoba ili stvar koja vrši ili je odgovorna za izvršenje radnje izražene određenim glagolom.«³ Obrazec, s katerim je mogoče prepoznati vršilca dejanja, je 'onaj koji pz' (pz = glagolski sedanjik) v zvezi npr. kuhar → *kdor kuha* ali 'onaj koji pz + i' (i = samostalnik) v zvezi npr. *sodar* → *kdor izdeluje sode*. Toporišič uvršča v to kategorijo le človeškega (ali živalskega) vršilca dejanja.⁴ Stvari uvršča v posebno *predmetno* skupino, osebe, ki kaj izdelujejo ali imajo s čim opraviti, kot npr. *harmonikar* ali *blokar*, pa v skupino *opravkar*. Naslednja razlika je v upoštevanju besedotvorne podstave: Babić prišteva v skupino *nomina agentis* tvorjenke iz glagola in tudi pomensko ustrezne iz samostalnika, Toporišič pa le izglagolske. Zaradi tega je med hrvaškim in slovenskim besedotvorjem za področje pomen-ske skupine *vršilca dejanja* mogoča le vsebinska, tipološka in posplošujoča primerjava, nikakor pa pri tem ni mogoče upoštevati številskih oz. odstotkovnih deležev enega ali drugega priponskega obrazila v sodobnem besedotvornem procesu (čeprav so take raziskave narejene).

2. Analiza primerov

V naslednjem so predstavljena že zgoraj omenjena priponska obrazila po abecednem redu, in sicer tako, da so najprej obravnavana v slovenščini, ki predstavlja izhodišče, nato v hrvaščini s poudarkom na primerljivostnih podatkih. Vsi podatki namreč niso primerljivi, ker za slovenščino v celoti nimamo tako natančno obdelanega besedotvorja, kakor ga je za hrvaščino izdelal Babić v *Tvorbi riječi u hrvatskom književnom jeziku*.

² V celoti je študija objavljena v Jež 1997. Raziskava je opravljena za črke od A do vključno H in vse trditve v njej veljajo le za ta abecedni del.

³ Prim. Babić 1977:11.

⁴ Toporišič 1976:124.

2.1. -ec

Priponsko obrazilo *-ec* je domače in se uporablja pri nedovršnih glagolih. Vedno je nenaglašeno. Dodaja se glagolskemu korenskemu morfemu s soglasniškim izglasjem: *pis-//a-//ti + -ec > písec*.⁵ V odvisnih sklonih polglasnik obrazila [-əc] izpada (*písec, písca*), razen če je v podstavnem izglasju zapleten soglasniški sklop, ki bi se pred priponskim *-c* v izgovoru močno spremenil oz. bil težje izgovorljiv (*jézdec, jézdeca*) (SP 1 1994, 90).

Od Plet. do SSKJ je deset takih tvorjenk prešlo iz rabe, nespremenjenih je ostalo dvanajst besed, to je glavnina (npr. *bêbec, bórec, dólbec, gódec, govórec, hôdec* itd.); tri tvorjenke so v razmerju Plet. : SSKJ nove (*béžec, emajlírec, hájlovec*).

Tvornost tega obrazila je danes šibka, nekdam pa je morala biti veliko močnejša (prim. stare tvorbe iz protestantik: *hodec, videc, vodec*). Njegova prednost je v tem, da nima izrazitih čustvenostnih, funkcijsko- ali socialnozvrstnih odtenkov, zato je primerno za tvorbo nezaznamovanega besedja. Verjetno se je prvotna tvorjenost ravno zaradi tega v precejšnji meri ohranila. Tvrstne izpeljanke, tudi zloženske, se zato pogosto uporabljajo v strokovnem izrazju (*govedoréjec, govórec, hôdec, kamnolómeč, réjec, romanopísec* itd.).

Razvojna usmeritev, ki jo razkrivajo prehodi iz dveh ali več oblik pri Plet. v eno samo v SSKJ, potrjuje, da je obrazilo *-ec* manj obstojno v primerih, ko gre za kakor koli zaznamovano besedje, da se umika v konkurenci z *-ilec* in *-ač* in da je v izglagolski izpeljavi manj obstojno kot v izpridevniški. Najnovejše tvorbe (npr. *diplomíranec, hipnotizíranec, rádíjec, rotárijec, televizíjec*) dokazujejo, da je tudi danes zelo tvorno, vendar v izsamostalniški izpeljavi za besedotvorni pomen opravkarja in v izpridevniški za pomen *nosilca lastnosti*, ne pa v izglagolski za pomen *vršilca dejanja*. V tej skupini je njegova tvornost danes šibka in opazno peša.

2.1.1. Slovenskemu priponskemu obrazilu *-ec* ustreza v hrvaščini *-(a)c*. Kakor v slovenščini se tudi v hrvaščini pojavlja v glasovno neokrnjeni obliki, kadar bi izpad samoglasnika povzročil izgovorne težave zaradi nastale težko izgovorljive soglasniške skupine (npr. *mřtvac*). V izsamostalniški in izpridevniški izpeljavi je zelo tvorno, v izglagolski pa manj; uporablja se pri tvorbi iz dovršnih in nedovršnih glagolov vseh glagolskih vrst, iz predponskih in nepredponskih oblik: *kòsac, lážac, nàkupac, písac, tvórac*. Novih izpeljank je malo, v glavnem so iz glagolov na *-irati*: *betonírac, normírac*; namesto redke *armírac* se uporablja *armíráč*.

2.1.2. Iz navedenega je razvidno, da sta obravnavani priponski obrazili v

---

⁵ Znak // je uporabljen za označevanje morfemske meje med glagolsko osnovo in pripono ter pripono in nedoločniškim obrazilom; za razmejitev med morfemskimi enotami pripone se uporablja znak /.

hrvaščini in slovenščini v podobnem položaju: da sta slabo tvorjni, da so izglagolske izpeljave redkejšje kot izsamostalniške in izprivedniške in da se celo enako umikata izpeljankam z obrazilom *-ač*.

2.2. *-alec*

Obrazilo je eno najpogostejših za tvorbo vršilca dejanja iz nedovršnikov. Vedno je naglašeno, cirkumflektirano. Po izvoru je domače in se dodaja domačim glagolskim priponskim podstavam. Z njim se tvorijo samostalniki iz glagolov na *-ati -am, -ati -ljem/-am* in *-ovati/-evati -ujem*, redko *-ati -im: daj-//a-//ti + -alec > dajálec*, podobno še *barantáti > barantálec, darováti > daroválec* itd.

Obrazilo *-alec* (pri Plet. *-avec* oz. *-alec*) kaže prav tako precejšnjo nestanovitnost. Čez trideset Pleteršnikovih izglagolskih tvorb s tem obrazilom je prešlo v pozabo; nekatere, ki imajo pri Plet. dvojnico z *-ač*, so se do SSKJ ohranile samo v tej dvojnici, npr. *branáč, bránavec > branáč⁶; brenkáč, brĕnkavec > brenkáč; držáč, držâvec > držáč*. Novih izpeljank je dvanajst (*čitálec, dopolnjeválec, dvoigálec, gibálec* itd.). Bajec (1950:110–111) ima obrazilo [-əç] v sklopu [-ləç] za posebej tvorno. Res se uveljavlja na račun drugih obrazil, npr. *čitátelj > čitálec; dvoigáč > dvoigálec; gibár > gibálec*; ali v dvojnicah: *dajáč, dajâvec > dajálec; drsáč, drsavec > drsáč; gugáč, gúgavec > gugálec*.

Tvorjenke iz glagolov na *-ovati/-evati* nimajo dvojnic na *-ač* in so stabilnejše; njihovo število celo narašča: *daroválec, glasoválec, gospodoválec*; na novo npr. *besedoválec, deloválec, določeválec* itd.

Obrazilo *-alec* je tvorno in ne nosi čustvenostne ali kakšne druge zaznamovanosti, zato se priporoča in ima prednost npr. pred *-ač, -ar* in *-telj*.

2.2.1. Za hrvaščino ugotavlja Babić, da je najprimerneje uvesti enotno obrazilo *-l(a)c*, ki se dodaja nedoločniškim osnovam: *čitalac, čůvalac; brānilac, krōtilac*. V tej obliki ustreza slovenskima *-alec* in *-ilec*; *-ilec* se v slovenskem jezikoslovju obravnava kot samostojno obrazilo, ker se ne dodaja samo nedoločniškim osnovam s pripono *-i-*, ampak tudi soglasniškemu podstavnemu izglasju, npr. *gnes-//ti + -ilec > gnetílec*. Primerjalna analiza med slovenščino in hrvaščino bo zato podana na koncu prikaza obrazila *-ilec*.

2.3. *-ilec*

Tudi priponsko obrazilo *-ilec* je domače, vedno naglašeno, cirkumflektirano. Z njim se izpeljujejo tvorjenke iz neprevzetih nedovršnih glagolov na

---

⁶ Navedbe zgledov so citatne; oblika pred kotnikom v desno je iz Plet., kjer naglasno znamenje pomeni tonemski naglas, oblika za kotnikom pa iz SSKJ, kjer je z naglasnim znamenjem označen jakostni naglas; pripomba velja (*mutatis mutandis*) tudi za druge podobne primere.

-iti -im in -C-ti -em: *gas-//i-//ti* + *-ilec* > *gasílec*. Od Plet. do SSKJ se je izgubilo 16 takih tvorjenk. Novih besed je šest, v glavnem pomenijo nosilce poklicnih dejavnosti: *brusílec*, *gnetílec*, *glasílec*, *dolbílec* itd. Tvornost priponskega obrazila *-ilec* se kaže tudi v tem, da je obstojnejše pri Pleteršnikovih dvojnica: *čėnítelj*, *čėnívėc* > *čėnílec*; *čístítelj*, *čístívėc* > *čístílec*; *gasítelj*, *gasívėc* > *gasílec*; *gonítelj*, *gonívėc* > *gonílec*.

Tudi za to obrazilo velja, da se je v preteklem stoletju okrepilo: tako sta pri Plet. dvojnici *častítelj* in *častívėc* še enakovredni, v SSKJ pa je oblika *častítelj* označena kot zastarela; njena nadrejena dvojnica je *častílec*. V podobnem razmerju so še *branítelj* in *branílec*, *dražítelj* in *dražílec* itd.

V primerjavi z *-alec* je obrazilo *-ilec* stabilnejše, v razvoju je manj dvojníc in prehajanj iz ene oblike v drugo; glede socialno-funkcijske uvrstitve je nezaznamovano. Tudi v SSKJ so dvojnice redko izkazane in še to v korist oblik na *-ilec*, tako da je npr. ob *gnétec* navedena nadrejena dvojnica *gnetílec*. Je zelo tvorno in za nove tvorbe priporočljivo.

2.3.1. V hrvaščini je priponsko obrazilo *-l(a)c* tvorno. Izpeljanke z njim se v glavnem tvorijo iz nedovršnih glagolov IV. in V. vrste. V primerjavi z glasovno podobnim obrazilom *-(a)c* je *-l(a)c* veliko tvornejše in zato v prednostnem položaju. V precejšnji meri je sopomensko z obrazilom *-telj*, saj se v veliki večini uporablja za pomensko skupino *vršilca dejanja*, in sicer skoraj specializirano za nosilce poklicnih dejavnosti; izjem je zelo malo. Ker pa se iz izpeljank z obrazilom *-l(a)c* težje tvorijo feminativi (izpeljanke na *-lica* namreč v glavnem pomenijo naprave), ki so v sodobnem besedotvornem procesu že kar nujni, je obrazilo *-l(a)c* manj primerno za nove tvorjenke. Zaradi tega je raba obrazila *-l(a)c* manjša na račun novih tvorjenk s *-telj*.

2.3.2. Kakor že povedano v 2.2.1, slovenskima priponskima obraziloma *-alec/-ilec* ustreza hrvaško *-l(a)c*. Vsa so tvorna, v obeh jezikih še zlasti primerna za tvorbo samostalnikov, ki pomenijo nosilce poklicnih dejavnosti. Za razliko od hrvaščine pa v slovenščini ni ovir za modifikacijske tvorbe iz njih, saj se moškospolski besedotvorni podstavi dodaja ženskospolsko priponsko obrazilo *-ka*, ki je eno izmed osnovnih priponskih obrazil za tvorbo feminativov: *branílec* > *branílka*, *čėnílec* > *čėnílka*, *čístílec* > *čístílka*. Pri starejših tvorbah je vidno podobno razmerje kakor v današnji hrvaščini, npr. *budílec* 'kdor budi' > *budílka* 'kar budi', vendar je v SSKJ *budílec* označen z oznako redko. V sodobni tvorbi je to stanje preseženo: priponsko obrazilo *-ilec* je eno najtvornejših za pomen vršilca dejanja in priporočljivo tudi zaradi ustrezne tvorbe feminativov.

Podobno velja za obrazilo *-alec*, le da v slovenščini ni posebej specializirano za tvorbo besed, ki pomenijo nosilce poklicnih dejavnosti. Kakor v hrvaščini je tudi v slovenščini zelo tvorno; v obeh jezikih se v glavnem dodaja nedovršnikom. Tudi zaradi ustrezne tvorbe feminativov je priporočljivo: *brálec* > *brálka*, *daroválec* > *darováłka*, *drsálec* > *drsálka*. Homonimnost femi-

nativov z imeni za priprave ipd. ni prav pogosta, kadar pa pride do nje, se v novejšem času rešuje z izgovorno razlikovalnostjo: *drsálec* > *drsálka* [lk] 'priprava za drsanje', *drsálka* [ɤk] 'ženska, ki se drsa'.⁷ Enako velja za istovrstne primere pri priponskem obrazilu *-ilec*. V nasprotju s hrvaščino pa tvornost priponskih obrazil *-alec* in *-ilec* narašča na račun upadanja obrazila *-telj*, kar je razvidno iz zgoraj naštetih primerov.

2.4. *-ač*

Priponsko obrazilo *-ač* z besedotvornim pomenom *vršilca dejanja* je eno najpogostejših tako v Plet. kot v SSKJ. Vedno je naglašeno, akutirano. Prvotno je glagolsko: morfem *-č* se je dodajal *a*-jevskemu izglasju pripone, nato sta se začela izglasni *-a* in priponski *-č* čutiti kot novo osamosvojeno obrazilo *-ač*: *barant-//a-//ti* + *-ač* > *barantáč*. Da sistem prvotne tvorjenosti v jeziku danes ne deluje več, dokazujejo (sicer redkejše) izpeljanke iz *i*-jevskih glagolov, npr. *kurjáč* (< *kuríti*), *nosáč* (< *nosíti*).

Skoraj polovica vseh besed na *-ač* s pomenom *vršilca dejanja* je od Plet. do danes izginila iz živega jezika, tako da jih v SSKJ ne najdemo več, približno tretjina se jih je ohranila (npr. *baháč*, *beráč*, *čvekáč*), pri drugih je ali podstavni ali obrazilni del doživel večje ali manjše spremembe.

Besede na *-ač*, ki jih Plet. ima, SSKJ pa ne več, so bodisi pomensko zastarele (*bagláč*, *bernjáč*, *členkáč*), in se zato ne uporabljajo več, ali pa so se izgubile v konkurenci z drugim obrazilom: *brijáč*, *brívec* > *brívec*; *grajáč*, *grájavec* > *grájavec*.

Mnoge ohranjene besede so čustvenostno ali kako drugače zaznamovane (**cmokáč** /.../ ekspr., **čebljáč** /.../ ekspr., **dirjáč** /.../ nav. ekspr., **fračkáč** /.../ pog., ekspr., **gobezdáč** /.../ pog., slabš. itd.); te številčno prednjačijo pred nezaznamovanimi (npr. *nosáč*, *gonjáč*, *branáč*, *brusáč*).

V primerjavi s Plet. je v SSKJ nekaj čez dvajset novih tvorjenk na *-ač*. Od teh so samo štiri uvrščene v nezaznamovano besedišče (*dirkáč*, *dostavljáč*, *hujškáč*, *dvigáč*), vse druge so različno zaznamovane: **brbljáč** /.../ ekspr., **brskáč** /.../ ekspr., **česnáč** /.../ slabš., **gofljáč** /.../ pog., slabš. Nekatere imajo ob sebi priporočeno boljše obliko: **boksáč** /.../ *boksar*, **frazáč** /.../ *frazer*, **tenisáč** /.../ žarg. *igralec tenisa*. Kar devet jih ima oznako ekspr., druge pa npr. *nizk.*, *žarg.*, *strok.*, *slabš.* itd. Tako je treba po eni strani upoštevati mnenje, da je predvsem podstava tista, ki daje tvorjenki funkcijsko- oz. socialnozvrstno ali čustvenostno označenost, obrazilo pa je pri tem nevtralnno (Toporišič 1981:93), po drugi pa dejstvo, ki ga potrjujejo nove tvorjenke: Zaradi številnih s tem obrazilom tvorjenih zaznamovanih besed (npr. *blebetáč*, *híhitáč*, *gobezdáč*, *barantáč*, *brbráč*, *cmokáč*, *čencáč*, *čvekáč*, *fračkáč* itd.) se je v mnogih primerih tudi na obrazilo

⁷ *Slovenski pravopis 1*, Pravila, §655.

prenesel pomen zaznamovanosti. Tako ima nova tvorjenka **boksáč** ob sebi priporočeno, primernejšo obliko *boksar* itd. (glej zgoraj). Za razmerje med Plet. : SSKJ je pri tem mogoče ugotoviti, da je oblika na *-ač* odmrila v večini primerov, ko je bilo pri Plet. na razpolago več obrazilnih dvojnic (npr. *dajáč, dajâvec; gugáč, gúgavec; hiráč, híravec*), a je iz pomena podstave mogoče predvidevati nezaznamovano rabo: *dajáč, dajâvec > dajálec; hodáč, hódec > hôdec in hódec; hiráč, híravec > híravec*; tvorjenka z *-ač* se je ohranila takrat, kadar je podstava glede na svojo pomensko uvrstitev (lahko) vsebovala (tudi) prizvok slabšalnosti oz. sploh zaznamovanosti (npr. *baháč, brenkáč, govoráč*).

Razvojna težnja kaže, da je obrazilo *-č* razmeroma zelo tvorno. Zaradi mnogih zaznamovanih tvorjenk pa ga pri novih tvorbah ni mogoče splošno priporočati; pri rabi je namreč treba paziti na negativen pomenski odtenek, ki se ob njem lahko sproža. Za izglagolske tvorbe je primernejše kot za izpri-devniške, zelo pogosto pa je pri novih izsamostalniških tvorbah: *blokáč, brentáč, burkáč* itd.

2.4.1. Tudi v hrvaščini je priponsko obrazilo *-ač* zelo tvorno, v zadnjih sto letih njegova raba celo izrazito narašča. Babić navaja, da je bilo pred letom 1860 z njim tvorjenih 124 tvorjenk, po tem letu pa 466. Dodaja se besedotvornim podstavam nedovršnih glagolov, in sicer tistih vrst, katerih priponsko izglasje se končuje na *-a*, npr. *bâcâč, bîrâč, brîsâč*. Glede na pomenskost je *-ač* večvalentno priponsko obrazilo, saj ne pomeni samo vršilca dejanja, ampak tudi stvar, s katero se kaj dela, ali pripravo ipd.: »nosáč je čovjek, brod i stup«.⁸ Tvorjenke s tem obrazilom se večinoma delajo iz glagolov, iz drugih besednih vrst le izjemoma.

2.4.2. V obeh jezikih je *-ač* zelo tvorno obrazilo, v obeh se dodaja v glavnem nedovršnim glagolom s priponskim izglasjem na *-a*. Razlika pa je v njegovi besedotvorni podstavi in pomenski uvrstitvi: V slovenščini se z njim tvorijo izglagolske in tudi izsamostalniške tvorjenke, v hrvaščini pretežno izglagolske. Glede pomena je v slovenščini nekoliko zaznamovano, saj je velik del z njim tvorjenih besed v SSKJ označen z oznakami, ki pomenijo posebno poudarjeno rabo, izrazito čustvenost, stilsko obarvanost, pogovornost itd. V slovarju je samo tretjina besed na *-ač* neoznačena. Za starejše stanje to ne velja, saj so npr. besede kot *nosáč, oráč, kováč* del klasičnega nezaznamovanega slovenskega besedišča. Zgoraj omenjena zaznamovanost rabe je pogostejša pri novejših tvorjenkah. Zaradi tega se v slovenščini ne more tako splošno priporočati za novotvorbe, kakor velja to za hrvaščino, kjer ima prednost nezaznamovane rabe. Feminativna tvorba je pri tem obrazilu primerno razvita.

⁸ Babić 1977:16.

2.5 -telj

Navadno se uporablja za tvorbo iz neprevzetih glagolov na *-iti -im*, *-eti -im*, *-ovati -ujem*. Samoglasnik pred njim je odvisen od izglasja glagolske pripone in je lahko *-i-* ali *-a-* (*-(á/í)telj*): *dar-//-ova-// -ti + -telj > darovátelj, določ-// -i-// -ti + -telj > določítelj*), pri čemer je pona *á/í* vedno naglašena, in sicer cirkumflektirana. Izpeljanke se tvorijo iz sedanjika dovršnih in nedovršnih glagolov ter pomenijo vršilca dejanja, razen redkih izjem le za podspol človeškosti. Obrazilo je bilo nekdanje zelo tvorbo, najtvornejše v času pospešene slavizacije slovenskega besedja ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja. Za čas pred tem Miklošič ugotavlja, da je precej redko, splošno rabljeno le v besedi *prijátelj*. Danes njegova živost upada, kar kaže razmerje med številom tvorjenk pri Plet. (trideset) in v SSKJ (dvajset), pri čemer se jih je od Plet. do SSKJ deset izgubilo, nekaj se jih je ohranilo v drugi obrazilni dvojnici ali so prevzele druga obrazila. Približno polovica Pleteršnikovih tvorjenk izkazuje dovoljšno stabilnost in predstavlja v glavnem nezaznamovano besedje: *gradítelj, budítelj, gojítelj* (celo bolj priporočeno ob *gojílec*) itd. Namesto Pleteršnikovih tvorjenk *dobavljáč* in *dovrševâvec* SSKJ priporoča obliki *dobavítelj* in *dovršítelj*, torej izpeljanki iz dovršnih oblik. Novih je šest: *dvigátelj* (s specializiranim pomenom 'kdor sprejema pripadajoče, naročeno, shranjeno po (uradno) določenih predpisih' – ob *dvigáč* in *dvigálec* s pomenom 'kdor kaj dviga'), *darovátelj* (z bolj priporočeno dvojnico *daroválec*), *določítelj* (iz dovršnega glagola s pomenom 'kdor kaj določi' v nasprotju z nedovršnim 'kdor kaj določa' > *določeválec*), *dovršítelj, dobavítelj, davítelj* (Plet. ima samo *davívec*). V SSKJ sta dve izpeljanki iz glagola *dáviti: davílec* in *davítelj*, obe s pomenskim pojasnilom 'kdor davi, zadavi' in z nezaznamovano rabo. Včasih pa dve obrazili diferencirata pomen, npr. *izdajálec* in *izdajátelj* (knjig) (Jakopin 1996: 34). Če se je obrazilo v razvojnem procesu nadomestilo, se je z obrazili *-alec, -ilec, -ec, -nik*.

Priponsko obrazilo *-telj* torej kaže zmanjšano tvornost, vendar glede na število novih tvorjenk ni zanemarljivo. Ker je nezaznamovano, ga je mogoče priporočati pri zgoraj navedenih glagolskih pregibnostnih vzorcih, predvsem za podspol živosti. Primerno je tudi zato, ker ima dobro razvito modifikacijsko tvorbo za feminative: *prijátelj > prijáteljica, učítelj > učíteljica, vzgojítelj > vzgojíteljica*.

2.5.1. V hrvaščini obstaja obsežna literatura o tem priponskem obrazilu, ki ga je očitno mogoče na različne načine razlagati. Vsekakor je zelo tvorbo: pred letom 1860 je bilo z njim tvorjenih 159 besed, po njem pa 209.⁹ V glavnem se uporablja za tvorbo besed z besedotvornim pomenom *vršilca dejanja*. Glede tega se v precejšnji meri prekriva z obrazilom *-l(a)c*, le da je veliko

---

⁹ Babić 1986:275.

tvornejše od njega. Kadar obstajata dvojnici z *-l(a)c* in *-telj*, se tiste s *-telj* pogosteje uporabljajo. V popolnosti je razvit sistem tvorbe feminativov: *bránitelj* > *bránitèljica*, *hrànitelj* > *hránitèljica*, *ùčitelj* > *učitèljica*. Tudi zaradi tega se temu obrazilu daje prednost.

2.5.2. Medtem ko je v hrvaščini priponsko obrazilo *-telj* zelo tvorbo, v slovenščini njegova raba upada. Nadomešča se z obraziloma *-alec*, *-ilec*, kar pomeni, da se kažejo v rabi obazil *-alec/-ilec* : *-telj* med hrvaščino in slovenščino ravno nasprotno težnje. V obeh jezikih pa ima to obrazilo dobro razvito feminativno tvorbo.

2.6. *-nik*

Obrazilo je domače; lahko je naglašeno (akutirano) ali nenaglašeno. Dodaja se nedovršnim glagolom na *-iti -im*, *-ati -am*, *-ovati -ujem*, *-C-ti -em*, npr. *govor-//i-//ti* + *-nik* > *govórnik*, *besed-//ova-//ti* + *-nik* > *besédnik* itd. Izpeljank z obrazilom *-nik* za pomen *vršilca dejanja* je pri Plet. devetindvajset, v SSKJ pa trinajst; torej se je število v sto letih več kot prepopolnilo, njegova raba izrazito peša (v pomenski skupini *vršilca dejanja*). Primeri kot *brusník*, *dolbník*, *hodník* kažejo prehod tovrstne tvorbe: pri Plet. še pomenijo vršilca dejanja, v SSKJ pa je njihovo pomensko področje zoženo na podspol neživosti. Obrazilo *-nik* seátorej vedno bolj specializira za izražanje predmetnosti. Tudi primeri redakcij v SSKJ kot **budník** /.../ *buditelj*, **darovník** /.../ *darovalec*, **gradník** /.../ *graditelj* kažejo, da je obrazilo *-nik* dandanes občuteno kot manj primerno za izražanje *vršilca dejanja*, zato se zamenjuje s *-telj*, *-alec* in *-ilec*. Primeri kot *carínar* > *carínik*, *dobavljáč* > *dobávník* pa kažejo, da je za današnji jezikovni občutek vendarle manj zaznamovano kot *-ar* ali *-ač*.

2.6.1. V hrvaščini je za priponsko obrazilo *-nik* izkazana manjša tvorbnost. Z njim se tvorijo izpeljanke iz sedanjiških osnov dovršnih in nedovršnih glagolov v glavnem IV. in V. vrste. Pri nekaj izpeljankah iz glagolov I. in VI. vrste so besedotvorne podstave okrnjene ali skrajšane, npr. *dòbitník*, *izdatník*, *ràtník*, *sávjetník*. Zanj je značilno, da nima sopomenskih parov. Pogoste so izsamostalniške tvorjenke, ki nastajajo po vzorcu 'onaj koji pz', npr. *liječ-ník* → *onaj koji liječi*.¹⁰ Izglagolske in izsamostalniške tvorjenke so približno enako pogoste, v obeh primerih v glavnem pomenijo osebe.

2.6.2. Primerjava priponskega obrazila *-nik* v hrvaščini in slovenščini pokaže precejšnjo vzporednost v tvorbi, pomenu in rabi: v obeh jezikih se tovrstne tvorjenke delajo največ iz glagolov IV. in V. vrste, manj iz I. in VI., le da v hrvaščini iz dovršnih in nedovršnih, v slovenščini pa le iz nedovršnih glagolov. V obeh jezikih pomenijo prvotno *vršilca dejanja*; hrvaščina glede tega ne kaže teženj po spreminjanju, v slovenščini pa se obrazilo vedno bolj

¹⁰ Babić 1986:201.

specializira za področje predmetnosti, posebej v strokovnem izrazju, kjer je v zadnjem času zelo tvorbo. V obeh jezikih ima to obrazilo jasno modifikacijsko tvorbo, npr. v slovenščini *dobitnik* > *dobitnica*, *izvoznik* > *izvoznica*, *predstavnik* > *predstavnica*.

2.7 -ar

Obrazilo je po izvoru tuje, po Vondráku gotško in romansko.¹¹ Lahko je naglašeno ali nenaglašeno, v prvem primeru vedno akutirano. Pri nas se je v začetku uporabljalo hkrati s prevzeto podstavo (*hlévar*, *mlínar*, *prídigar*), toda kmalu se je razširilo tudi na domače tvorjenke (Bajec 1950:25). Pozneje je postalo izredno tvorbo za pomensko skupino opravkarja, glagolske izpeljanke z njim pa so redkejšje; prvotne so *kúhar*, *čuvár*, *klicár* itd. Obrazilo se v glavnem dodaja korenu glagolov na *-ati -am*, *-ati -em* in *-irati -iram*: *klic-//a-//ti* + *-ar* > *klicár*. Le redke Pleteršnikove tvorjenke so se ohranile do danes: *čuvár*, *grebénar*. V glavnem so se ali izgubile ali prevzele drugo obrazilo, kot npr. *goljufár* > *goljuf*; *hvalísar* > *hvalísavec*. Neobstojnost izglagolskih tvorjenk na *-ar* je verjetno posledica prvotne vezanosti tega priponskega obrazila na izsamostalniško tvorbo, kar se kaže npr. še danes v razmerju med *brusáč* 'kdor brusi' in *brúsar* 'kdor izdeluje ali prodaja bruse'. Novotvorbe s tem brazilom so *bòksar*, *èlkar*, *cíncar*, *dúdlar* itd. Delajo se iz domačih in prevzetih podstav.

Danes je obrazilo *-ar* izredno tvorbo v pomenski skupini *opravkarja* (npr. *blókar*, *filmar*, *zmájjar*), pri glagolskih izpeljankah pa redkejšje. Da živost obrazila peša, kažejo primeri pri Plet., ki so se do danes ohranili v drugih dvojnicah.

2.7.1. V hrvaščini je to obrazilo pri izpeljankah iz imenskih in glagolskih osnov srednje tvorbo. Izglagolske se najpogosteje izpeljujejo iz glagolov I., IV. in V. vrste.

2.7.2. Vsebinsko so izglagolske izpeljanke na *-ar* v veliki meri zamejane in pomenijo osebo, ki se ukvarja s tem, kar izraža podstava: *pekar*, *pisar* = 'onaj koji pz' → kdor se ukvarja s pisanjem kot s poklicnim delom ipd. Za hrvaščino in slovenščino je značilno podobno razmerje med obraziloma *-áč* in *-ar* v primerih kot *brúsar* in *brusáč*, *gnojár* in *gnojáč*. (Prim. 2.7 in Babić 1986:101: *brùsār* → onaj koji proizvodi i prodaje brusove, *brùsáč* → onaj koji brusi.) V obeh jezikih je izsamostalniška tvorba pogostejša kot izglagolska.

2.8. -ator

Tudi to obrazilo je prevzeto; vedno je naglašeno, cirkumflekirano. Dodaja se prevzetim glagolom na *-irati -iram*: *deklam-//ir-//a-//ti* + *-ator* > *deklamátor* (*animátor*, *deformátor*, *demonstrátor*, *diskriminátor*, *eksperimentátor* itd.).

---

¹¹ Prim. Bajec 1950:25.

Plet. ima le dve izpeljanki (*deklamātor*, *diktātor*), obe sta se ohranili nespremenjeni do danes. Število današnjih tvorjenk je zelo naraslo, saj jih je čez dvajset. Obrazilo se uporablja za tvorbo izpeljank z besedotvornim pomenom vršilca dejanja in opravkarja. Nekatere besede na *-ator* so prevzete v tej obliki brez ustreznega slovenskega glagola oz. samostalnika, tako da je njihovo uvrščanje v ustrezno skupino zgolj hipotetično (*gladiātor*, *donātor*, *gubernātor*).

2.8.1. Tudi v hrvaščini se to obrazilo dodaja v glavnem prevzetim podstavam glagolov na *-irati*. Pomeni osebe kot vršilce dejanja in aparate ter stroje: *administrātor*, *demōnstrātor*, *organizātor*. Številčnost izpeljank s tem obrazilom je povzročila, da se je začelo dodajati tudi na domače podstave, toda z značilno stilsko zaznamovanostjo, npr. *gnjāvātor*, *šetātor*.

2.8.2. Primerjava med obema obraziloma v slovenščini in hrvaščini kaže veliko vzporednost: v obeh jezikih se pojavlja ob prevzetih besedotvornih podstavah, v glavnem glagolskih iz glagolov na *-irati*, ki so dvovidski. Mnoge besede v obeh jezikih so bile že sprejete iz tuje citatne oblike, zato je pri njih pravzaprav nekoliko vprašljivo govoriti o domačem tvorbenem načinu. V obeh jezikih take tvorbe v zadnjem času hitro naraščajo.

3. Zaključek

Pregled priponskih obrazil za tvorbo izpeljank s pomenom *vršilca dejanja* v hrvaškem in slovenskem jeziku daje — kljub neenakim izhodiščem besedotvorne teorije obeh jezikov — nekatere zanimive rezultate: Tvorba z obrazilnima ustreznicama *-(a)c* oz. *-ec* je v obeh primerih omejena, saj je število novih izglagolskih tvorb minimalno. Obrazilo je tvornejše v izsamostalniških izpeljankah ter v zloženkah. Priponski obrazili *-nik* in *-ar* sta v obeh jezikih srednje tvorni in pomensko precej prekrivni, le da se *-nik* v slovenščini v novejšem času vse bolj odmika od pomena *vršilca dejanja* in prehaja na področje predmetnosti. Obrazilo *-ač* je v obeh jezikih zelo tvorno: v hrvaščini nezaznamovano, v slovenščini pa s številnimi primeri čustvene, socialne in funkcijske zaznamovanosti. Ravno nasprotno pa je razmerje med obrazili *-telj* oz. *-l(a)c* in *-alec/-ilec*: v hrvaščini je *-telj* eno najtvornejših priponskih obrazil, število tvorjenk z obrazilom *-l(a)c* pa je za približno polovico manjše; v slovenščini tvornost obrazila *-telj* močno upada, namesto njega se uveljavljata obrazili *-alec* / *-ilec*. Prevzeto obrazilo *-ator* je v obeh jezikih zelo tvorno in ima enake besedotvorne in pomenske lastnosti. Različna primerčnost za modifikacijsko tvorbo je dodaten razlog, zaradi katerega se nekatera priponska obrazila bolje uveljavljajo kakor druga.

Do opaznejših razlik med priponskimi obrazili obeh jezikov prihaja v novejših obdobjih; izjema je obrazilo *-telj*, ki je v hrvaščini prisotno že v srednjeveških besedilih s hrvaško redakcijo starocerkvenoslovanščine. Ker

temu ustreznih besedil v razvoju slovenskega jezika ni bilo, se je obrazilo razvijalo v skladu s težnjami živega ljudskega jezika. Siceršnja podobnost oz. prekrivnost obravnavanih obrazil na besedotvorni in pomenski ravnini je glede na jezikovno sorodnost in zemljepisno bližino (obeh jezikov razumljiva in pričakovana).

Navedenke

- Babić, S. 1977. Sustav u tvorbi imenica muškog roda koje znače vršitelja radnje (nomina agentis). *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* 15, Zagreb, 11–18.
- Babić, S. 1986. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*. Zagreb. 551 str.
- Bajec, A. 1950. *Besedotvorje slovenskega jezika I. Izpeljava samostalnikov*. Ljubljana. 135 str.
- Jakopin, F. 1996. Slovensko knjižno besedišče v stiku z drugimi slovanskimi jeziki. *XXXII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 27–35.
- Jež, M., 1997. Iz novejšega besedotvorja. *Slava* 1996/97, št. 2. Ljubljana, 103–119.
- Malić, D. 1995. Tvorba riječi u »Odlomku Korčulanskog lekcionara«. *Fluminensia* 7:2. Rijeka. 17–37.
- Miklošič, F. 1926. *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen. II. Band. Stammbildungslehre*. Heidelberg. 504 str.
- Pleteršnik, M. 1894. *Slovensko-nemški slovar. Prvi del*. Ljubljana. XVI+883 str.
- Pleteršnik, M. 1895. *Slovensko-nemški slovar. Drugi del*. Ljubljana. 978+IX str.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*. 1995. Ljubljana. 1714 str.
- Slovenski pravopis 1, Pravila*. 1994. Ljubljana. 250 str.
- Toporišič, J. 1976. *Slovenska slovnica*. Maribor. 588 str.
- Toporišič, J. 1981. K teoriji spola v slovenskem (knjižnem) jeziku. *Slavistična revija* 29, 79–94.
- Toporišič, J. 1992. *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana. 384 str.

A comparative analysis of contemporary word-formation principles in Slovenian and Croatian

Summary

The study explores recent word-formation tendencies in the semantic group of agent in the Croatian and Slovenian languages. A direct comparison is not possible because the linguistic theories of the two languages use different criteria; consequently the descriptive method is used instead. The article deals only with those derivational suffixes which are sufficiently frequent in both languages and morphologically overlapping. The results show a similar situation and developmental tendencies in the suffixes (suffix pairs) *-(a)c* and *-ec, -nik, -ar, -ator*; the suffix *-telj* is more productive in Croatian than in Slovenian, while the Croatian *-(a)c* is less productive than the Slovenian *-alec* and *-ilec*; *-ač* is very productive in both languages, except that in Slovenian its use in deverbal nouns is less recommended as it carries a considerable emotional or social marking.

Ključne riječi: tvorba riječi, slovenski, hrvatski
Key words: word-formation, Slovenian, Croatian